

FORMOVÁNÍ ŽIVOTNÍHO ZPŮSOBU PRACOVNÍKŮ V SOCIALISTICKÉM ZEMĚDĚLSTVÍ

Z. Krůček

ND 9/20

KRŮČEK, Z. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha): *Formování životního způsobu pracovníků v socialistickém zemědělství*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 20, 1984 (1) : 1-12.

Formování socialistického životního způsobu má poměrně krátkou historii, a proto doposud získané poznatky nevytvořily ucelený systém. Z hlediska současného života i budoucích perspektiv je důležitý postupný rozvoj pracovníků v zemědělství jako všestranně rozvinutých osobností s neustále se rozšiřujícím prostorem pro seberealizaci. Jednu z rozhodujících rolí sehrává postupné překonávání rozdílů mezi prací v zemědělství a v průmyslu a rozdílů mezi prací fyzickou a duševní. Dochází k postupné změně časových relací věnovaných pracovní činnosti pouze pro výdělek ve prospěch činností, při nichž dochází k rozvíjení schopností a zájmů lidí jako osobností.

životní způsob; venkov; zemědělství; práce; volný čas; životní rytmus

Dokumenty XVI. sjezdu KSČ a XXVI. sjezdu KSSS podtrhly trvalou platnost a dlouhodobost linie vytyčené již XIV. sjezdem KSČ a XXIV. sjezdem KSSS, vycházející z Leninova odkazu klást hlavní důraz na zvyšování životní úrovně mas a vytváření socialistického životního způsobu. Jednoznačně jsou tyto úkoly zformulovány ve zprávě o činnosti strany a vývoji společnosti od XV. sjezdu a o dalších úkolech strany a v Hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje na léta 1981 až 1985.

Tyto dokumenty podtrhují, že hlavním smyslem a nejvyšším cílem politiky naší strany a její mnohostranné činnosti je starostlivost o blaho a štěstí občanů této země, o všestranný rozvoj člověka, jeho schopností a vysokých morálních kvalit. Bylo zdůrazněno, že ekonomická politika má kromě vlastních ekonomických cílů, bezprostředně se dotýkajících ekonomiky, jako základní cíl všestranný rozvoj osobnosti socialistického člověka a že při každém rozhodování v ekonomické sféře, včetně otázek technického rozvoje, nelze zapomínat na to, že každé takovéto rozhodnutí má své sociálně ekonomické stránky, týkající se podmínek života lidí. Přičemž způsob života naopak zpětně dynamizuje rozvoj ekonomiky, techniky a výrobních sil.

Skutečnost, že československá ekonomika se v období sedmé pětilátky vyvíjí za náročnějších vnitřních i vnějších hospodářských podmínek, za stavu, kdy jsou prakticky vyčerpané extenzivní zdroje růstu a zvýšené úlohy je třeba plnit v podstatě s dosavadním a někde i s men-

ším počtem pracovníků, klade mimořádnou náročnost na další rozvoj péče o pracující a všechno obyvatelstvo státu, na efektivnost využívání výrobních prostředků, na propojení sociálního a hospodářského rozvoje celé společnosti.

Řízení společnosti musí stále více mimo řadu náročnějších hospodářsko-organizačních úloh zabezpečovat ve vyšší kvalitě i funkci homogenizační, tj. odstraňování sociálně ekonomických rozdílů mezi městem a venkovem, zemědělstvím a průmyslem, mezi prací fyzickou a duševní. Politickým základem naší společnosti je svazek dělnické třídy a třídy družstevního rolnictva. V tomto svazku spočívají všechny doposud dosažené hospodářské i politické úspěchy celé společnosti a tento svazek je zároveň rozhodujícím činitelem dalšího překonávání sociálně ekonomických rozdílů mezi městem a venkovem, zemědělstvím a průmyslem. Na XVI. spezzu KSČ bylo zdůrazněno, že cílem politiky strany (jako jeden z hlavních předpokladů výstavby beztřídní společnosti) je přispívat k sbližování dělnické třídy, družstevního rolnictva a inteligence, postupně překonávat sociálně ekonomické rozdíly mezi městem a venkovem, mezi duševní a fyzickou prací.

Hlavním objektivním předpokladem pro zrušení protikladu mezi městem a venkovem, zemědělstvím a průmyslem je tedy zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků, nastolení jejich společenského vlastnictví, likvidace tříd a rozdílů mezi prací duševní a fyzickou, což je možné jen postupným přechodem socialismu v komunismus. Dialektický vztah mezi těmito prvky vystihl V. I. Lenin v článku Velká iniciativa (Spisy 29, Praha 1955, s. 415), kde napsal: „Pro úplné odstranění tříd je třeba svrhnout nejen vykořisťovatele, statkáře a kapitalisty, nejen zrušit jejich vlastnictví, ale je třeba zrušit jakékoliv soukromé vlastnictví výrobních prostředků, je třeba odstranit jak rozdíl mezi městem a venkovem, tak i rozdíl mezi fyzicky a duševně pracujícími. Je to velmi zdoluhavý proces. Aby se uskutečnil, je zapotřebí obrovský pokrok v rozvoji výrobních sil, je třeba překonat odpor (často pasivní, který je zvláště houževnatý a jehož překonání je obzvláště těžké) mnohých zbytků malovýroby, je třeba překonat nesmírnou sílu zvyku a setrvačnosti, spojenou s těmito zbytky.“

V současném období se město a venkov, zemědělství a průmysl rozvíjejí na jednotném sociálně ekonomickém základě. Tato jednota však neznamená totožnost a způsob života je třídně strukturován. V dlouhodobém procesu výstavby socialismu je odstraňováno dědictví kapitalistického výrobního způsobu, zaostalost zemědělství za průmyslem a města za venkovem v důsledku nestejně úrovně rozvoje výrobních sil. Rozdílná úroveň se promítá do rozdílů v životních podmínkách a dále do způsobu života.

Odstranění stávajících sociálně ekonomických rozdílů mezi městem a venkovem, mezi průmyslem a zemědělstvím, zahrnuje dvě skupiny dialekticky spojených úloh:

— Sociálně ekonomické úlohy — překonávání zaostávání zemědělství za průmyslem rozvojem výrobních sil v zemědělství především mechanizací a automatizací zemědělské výroby, přeměnu zemědělské práce na druh práce průmyslové.

— Úlohy v oblasti životního způsobu — všestranný duševní a fyzický rozvoj pracovníků v zemědělství, vytvoření podmí-

nek pro zvyšování kvalifikace, rozšiřování množství volného času a vytváření podmínek pro jeho využití ve směru formování socialistického způsobu života.

FORMOVÁNÍ ŽIVOTNÍHO ZPŮSOBU

Formování socialistického životního způsobu má za sebou ještě poměrně krátkou historii, a proto ani doposud získané poznatky nevytvořily ucelený systém. Způsob života jako dynamické kategorie, jako kvalitativní komplex společenských vztahů a potřeb lidí, je v podstatě určován základní charakteristikou společensko-ekonomického řádu, materiálními životními podmínkami lidí, především ekonomickým postavením jednotlivých společenských tříd a skupin. Se změnou společensko-ekonomické formace jsou spojeny hluboké přeměny i ve způsobu života.

Východisko a základ, o které se opírá proces formování socialistického způsobu života, tvoří ony rysy života dělnické třídy (cíle, hodnoty, přístupy), které určují a vyjadřují její rozhodující roli ve výstavbě nové společnosti. S rozvojem výrobních sil a výrobních vztahů socialistické společnosti dochází mezi jejími třídami a skupinami postupně i ke sbližování a vyrovnávání rozdílů ve způsobu života, pokud jde o jeho profil a všeobecnou úroveň. Na této půdě pak vyrůstá v socialistické společnosti mnohotvárnost životního způsobu jednotlivců jako výraz bohatství a rozmanitosti lidské osobnosti.

V životním způsobu mají rozhodující úlohu ekonomické, sociální, časové a ekologické aspekty. V ekonomickém aspektu se jedná o sféru výroby a práce. V sociálním aspektu je základním problémem otázka sociální diferenciace. Časové aspekty zkoumání způsobu života představují především dva problémy. Za prvé jde o otázky volného času — jeho vymezení, náplň, usměrňování a využití, a dále o prognostický přístup a vývojový pohled na způsob života. Ekologické aspekty životního způsobu jsou vymezeny životními a pracovními podmínkami a především jejich důležitou součástí, životním a pracovním prostředím. Všechny aspekty musí směřovat k naplnění teze XXVI. sjezdu KSSS, že v rozvinuté socialistické společnosti se dovršuje přestavba všech společenských vztahů na zásadách kolektivismu.

Na všechny aspekty životního způsobu má v současném období vliv vědeckotechnický rozvoj. Pronikání vědeckotechnického pokroku do zemědělství prostřednictvím koncentrace, specializace, kooperace a integrace výroby znamená nejen kvalitativní přeměny v charakteru zemědělské výroby, ale mění i postavení člověka a jeho životní způsob. Na rozvoj pracovních a životních podmínek na vesnici působí kromě vědeckotechnického rozvoje, jemuž je vytvářen prostor kooperací, integrací, koncentrací a specializací zemědělské výroby, i vývoj širšího životního prostředí, které je výrazně ovlivňováno postupnou realizací nové koncepce osídlení. Obecnými otázkami rozvoje socialistického způsobu života v naší společnosti se zabývá řada vědeckých pracovišť, především Výzkumný ústav životní úrovně v Bratislavě a Ústav filozofie a sociologie ČSAV v Praze, ale jen velmi málo prací se dotklo změn způsobu života venkovského a zemědělského obyvatelstva, ačkoliv právě venkov prošel od roku 1948 revolučními přeměnami, které zasáhly všechny sféry života.

I. Hodnocení vybraných okruhů občanské vybavenosti podle velikosti obce (v ‰).
— Evaluation of selected scopes of social infrastructure according to community size (‰)

Velikost obce podle počtu obyvatel		Možnosti nákupů a služeb	Kulturní možnosti	Dostup- nost zdrav. zařízení	Možnosti pro sport a tělový- chovu	Doprava do za- městnání
do 499	1)	32,6	18,6	43,1	32,4	61,5
	2)	26,0	20,4	17,4	22,0	20,0
	3)	40,4	61,0	39,5	45,6	18,5
500 — 999	1)	38,6	24,0	53,9	45,5	79,0
	2)	27,2	25,9	15,1	34,8	11,7
	3)	34,2	50,1	31,0	29,7	9,3
1 000 — 1 999	1)	55,1	35,7	78,8	47,8	78,9
	2)	18,5	23,5	8,7	22,6	10,5
	3)	26,4	40,8	12,5	29,6	10,6
2 000 — 19 999	1)	62,6	61,3	80,6	79,4	79,9
	2)	22,3	15,2	9,7	10,6	9,8
	3)	15,1	23,5	9,7	11,0	10,3
20 000 — 49 999	1)	60,0	70,5	86,4	76,3	85,3
	2)	19,1	3,1	5,1	13,5	6,8
	3)	20,9	21,4	9,5	10,2	7,9
50 000 — 99 999	1)	61,0	76,3	78,2	70,1	77,0
	2)	16,3	11,9	13,2	17,5	9,7
	3)	22,7	11,8	8,6	12,4	13,3
100 000 a více	1)	55,9	70,2	80,7	52,4	59,8
	2)	18,2	12,1	11,3	15,6	12,7
	3)	25,9	17,7	9,0	31,7	27,5

- 1) vyhovující
2) průměrné
3) nevyhovující

Pramen: Dotazníkové šetření VÚEZVž

ÚSTŘEDNÍ ZEMĚLÉSKÁ A LESNICKÁ KNIHOVNA
inv.č. 237

85

Při hodnocení venkovského osídlení z hlediska optimálních podmínek pro rozvoj socialistického způsobu života je nutno vycházet z podstaty socialistického životního způsobu, socialistické společnosti, a vzít přitom v úvahu specifiku konkrétního, tj. venkovského území, životního prostředí, prostoru a skupin obyvatelstva, které se v tomto prostoru pohybuje a žije, a řady dalších aspektů objektivní reality.

Jednou z podstatných sfér životních podmínek, která svou strukturou ovlivňuje proces formování životního způsobu společnosti, je struktura osídlení. Určuje míru funkčnosti vztahu mezi bydlištěm a pracovištěm obyvatel a tím determinuje i míru vzájemného propojení ži-

II. Preference místa bydliště (v % odpovědi). — Preference of the place of dwelling (% of replies)

	1971 V	1974 V	1977 V	1979 V	1978 M
V malé obci vzdálené od města	10,4	8,2	7,3	10,0	7,9
Ve větší střediskové obci s určitou vybaveností	48,3	48,6	56,1	54,3	12,1
V malém městě	16,4	18,1	15,0	16,4	19,3
V krajském, okresním či jiném větším městě	11,2	8,2	9,1	8,6	24,7
V hlavním městě	1,6	1,0	0,9	0,5	7,7
V jednom z nových průmyslových středisek	2,4	1,9	1,6	1,2	1,0
V příměstské oblasti, na předměstí velkého města	9,7	14,0	10,0	9,0	27,3

V — venkovské obyvatelstvo M — městské obyvatelstvo

Pramen: Dotazníková šetření VÚEZVŽ (výzkum u městské populace byl proveden pouze v r. 1978)

votních činností v pracovní a mimopracovní době (tab. I a II). Jeho kvalita (uspořádání, vybavenost, dostupnost cílů) má podstatný vliv na utváření podmínek pro regeneraci pracovní síly i na celkovou kultivaci obsahové náplně využívání volného času. Jednotlivé složky struktury osídlení v širším smyslu (např. vybavenost, jejich vzájemná komunikační propojenost atd.) jsou důležitým nástrojem cílevědomého regulování rozvoje společnosti, sjednocování skupinových, lokálních a regionálních zájmů se zájmy celospolečenskými. Z hlediska cílových hodnot formování socialistického způsobu života je kvalita struktury osídlení součástí podmínek pro všestranný rozvoj člověka a celé společnosti.

Konkrétní hmotné objekty a materiální podmínky pro život člověka vytváří sféru bytové a občanské výstavby. Obytné prostředí včetně provozu v něm vytváří materiální a duchovní podmínky pro realizaci lidských potřeb a tím utváří rámec i možnosti prosazování žádoucího způsobu života. Úroveň obytného prostředí do jisté míry předurčuje konkrétní způsob bydlení svých uživatelů a tím i v určité dimenzi pozitivně nebo negativně ovlivňuje formování socialistického životního způsobu.

Na venkovskou bytovou a občanskou výstavbu bude ještě do konce tohoto tisíciletí působit celá řada společenských změn a faktorů, které si vynutí její nové formy a řešení. Je třeba podporovat ta řešení, která jsou v souladu s objektivními zákonitostmi formování a prosazování socialistického způsobu života a jsou současně sladěna s individuálními cíli lidí — uživatelů.

K základním podmínkám, které utvářejí současný životní způsob zemědělského obyvatelstva, patří charakter vykonávané práce a pracovní podmínky, vzdělanostní a kvalifikační úroveň, charakter a kvalita bytové a občanské výstavby sídla a způsob trávení volného času. Základní význam pro měnící se způsob života má sféra práce a její nový charakter. Stejně jako v minulosti, hrají i dnes změny v práci rozho-

dující roli pro vznik konkrétního způsobu života. Jejím prostřednictvím se mění okolní svět, prostředí venkova i sám člověk. Základním měřítkem a kritériem způsobu života i společenského postavení se postupně stávají pracovní činnosti.

Formování socialistického životního způsobu má u zemědělské populace řadu specifíků, určených především: nižší úrovní procesu industrializace proti pokročilým odvětvím národního hospodářství, přírodou ovlivněnými životními formami, historickou genezí družstevních rolníků, resp. jejich značné části, z bývalých soukromých rolníků s malovýrobním soukromovlastnickým způsobem života a s přežitky patriarchálních životních forem, ale na druhé straně z bývalých dělníků, a vysokým podílem nezemědělského obyvatelstva ve venkovské populaci, které pracuje v průmyslu nebo ve službách, z větší části ve městech. Tato smíšenost venkovské populace se do značné míry promítá i do rodin, z nichž značný a rostoucí podíl tvoří smíšené rodiny.

PRACOVNÍ DOBA, VOLNÝ ČAS A ŽIVOTNÍ RYTMUS

Z hlediska současného i budoucího života a socialistických požadavků na postupný rozvoj pracovníků jako rozvinutých osobností s neustále se rozšiřujícím prostorem pro seberealizaci hraje významnou úlohu, dokud nebudou překonány rozdíly mezi prací fyzickou a duševní, relace času věnovaného pracovní činnosti za odměnu, případně další pracovní činnost v osobním hospodářství nebo v domácnosti na jedné straně, a volného času, v němž je možno rozvíjet schopnosti a zájmy člověka, na straně druhé.

Podle výzkumů provedených ve VÚEZVŽ Praha zaujímá práce v domácnostech zemědělců větší podíl časového fondu než v nezemědělské populaci. Rozsah fondu pracovního času se liší podle jednotlivých výrobních oblastí a výrazně se liší podle profesí. U některých pracovníků v živočišné výrobě, u traktoristů a řidičů nákladních aut překračuje pracovní dobu stanovenou pracovními předpisy. To omezuje celkový fond volného času a tím i předpoklady pro rozvoj některých společensky žádoucích aktivit v mimopracovním čase.

V časovém fondu pracovníků v zemědělství zaujímají proti pracovníkům ostatních odvětví národního hospodářství menší podíl takové aktivity jako je studium, čtení, sebevzdělávání, poslech rozhlasu a televize, ale i péče o dítě, sport a tělocvik, procházky a rekreace, a konečně i rozsah spánku. Vyšší podíl hlavně u žen má naopak příprava jídla a příbuzné činnosti v domácnosti. Výhodou pro zemědělce jsou nízké časové ztráty na cestu do práce, i když i zde dochází k nárůstu.

Struktura časového fondu pracovníků v zemědělství je zhoršována roztržitostí jak fondu pracovního času, tak na něm závislého fondu volného času během týdne i dne (tab. III). V některých úsecích zemědělské výroby dosud nedošlo k přesnému vyhranění pracovní fáze životního rytmu člověka, takže v řadě případů (v tomto směru jsou značné rozdíly mezi profesemi), zvláště v živočišné výrobě, nejsou pracovní, mimopracovní a volný čas od sebe dostatečně odděleny. Základem této roztržitosti je hlavně nepravidelnost v rozložení pracovní doby, která ovlivňuje ostatní složky časové struktury. Tato nerovnoměrnost je ovlivněna sepětím práce v zemědělství s přírodním prostře-

III. Struktura týdenního časového fondu podle společenských skupin v roce 1967 a 1980 v ČSR v hodinách. — Structure of the weekly time fund according to social groups, Czech Socialist Republic, 1967 and 1980 (hrs.)

Hlavní skupiny aktivit	Dělníci		Zaměstnanci		Členové JZD	
	1967	1980	1967	1980	1967	1980
Muži						
Práce v zaměstnání	53,48	52,05	52,43	52,17	57,14	50,14
Práce v osobním hospodářství	4,18	2,43	3,11	1,15	11,30	6,29
Domácí práce a péče o rodinu	16,02	14,03	15,30	12,47	17,58	18,28
Osobní potřeby	68,11	66,11	67,18	66,26	69,13	67,20
Volný čas	29,59	35,14	32,29	36,30	23,35	31,28
Ženy						
Práce v zaměstnání	44,25	45,35	48,33	46,32	43,19	41,14
Práce v osobním hospodářství	1,47	1,28	1,19	0,37	11,50	5,45
Domácí práce a péče o rodinu	36,42	31,20	33,22	28,18	44,14	39,20
Osobní potřeby	67,43	65,42	64,33	65,66	65,47	64,57
Volný čas	19,10	25,23	21,32	27,14	14,40	22,29

Pramen: Výsledky výběrového šetření o využití volného času v roce 1967 a 1980 v ČSR. ČSÚ 1981

dím, s přírodním rytmem, který je jedním z trvalých faktorů působících na životní rytmus člověka v zemědělství. Vědeckotechnický rozvoj tyto nerovnosti podstatně zmírňuje, nemůže však tyto nevýhody zcela odstranit (tab. IV).

Negativní vliv objektivních a technologických faktorů se často posiluje zakořeněnými návyky, hlavně u starší generace, které vedou k zachování životního rytmu, odpovídajícího do značné míry tradičnímu životnímu rytmu v rodinách soukromých rolníků. Tyto návyky někdy mohou brzdit zavádění organizačních a technologických inovací, které vytvářejí příznivější životní rytmus.

Důležitým prvkem v životním rytmu je celodenní volno. V současném období již převážná část zemědělců má dva volné dny v týdnu, stejně jako pracovníci v ostatních odvětvích národního hospodářství. Nejméně příznivou situaci mají pracovníci v živočišné výrobě tam, kde doposud nemají dobře vyřešenou organizaci práce, a v sezóně traktoristé a kombajnéři.

Volný čas jako životní hodnota zatím u zemědělské populace většinou ještě ustupuje v pořadí důležitosti zájmu o získání předmětů dlouhodobé spotřeby (osobních automobilů, bytové výstavby, zařízení apod.). Význam volného času však v hodnotové struktuře krystalizuje, zvláště u mladé generace, takže v příštích letech se i u zemědělského obyvatelstva bude rychle projevovat jako jedna ze základních potřeb. Výzkumy ukázaly, že z časových podmínek práce, kterými jsou délka pracovní doby, směnnost, rozsah celodenního volna a množství volného času, který výkon práce umožňuje, jsou pracovníci v zemědělství nejvíce ne-

IV. Porovnání vybraných časových charakteristik práce ve výzkumech VÚEZVŽ v letech 1971, 1976 a 1980 (zastoupení v % dotazovaných). — A comparison of selected time characteristics of work, research performed by the Economic Research Institute for Agriculture and Food in 1971, 1976 and 1980 (proportions in % of the inquired persons)

Časové charakteristiky práce	Výzkum způsobu života 1980				Index zastoupení (I _z)	Pořadí zastoupení	Pracovní podmínky 1976			Socioprofesionální struktura 1971	
	zastoupení						vyšší	nižší	pořadí změn	mimo sezónu	v sezóně
	velké 1	střední 2	malé 3	žádné 4							
Časný začátek	38,1	44,8	10,5	5,2	+0,67	1				do 6 hodin 37,7	42,4
Dlouhá pracovní doba	20,6	61,0	11,3	5,2	+0,65	2	14,5	7,6	5	nad 9 hodin denně 37,0	60,7
Noční práce	4,2	9,6	25,5	57,1	-0,68	8				2,5 běžně	3,6 běžně
Dvou(více)směnný provoz	12,9	10,0	11,6	61,5	-0,50	6	19,5	3,8	4	15,9	17,9
Pouze 1 volný den v týdnu	25,2	25,5	19,3	24,9	+0,07	5		22,0		18,6	25,0
Žádný volný den v týdnu	7,6	6,2	17,1	62,7	-0,56	7		22,0		18,6	28,0
Nerovnoměrné rozdělení práce v průběhu roku (sezónnost, špičky)	26,3	32,4	13,3	25,5	+0,20	4	3,1	26,0	1	63,4 % si nevybralo celou dovolenou	
Nepříznivé časové podmínky, čerpání dovolené	18,8	41,0	17,9	20,1	+0,22	3	4,7	20,8	2	64 % si ji vybralo podle potřeb podniku	

$$I_z = \frac{(1 + 2) - (3 + 4)}{100}$$

spokojení s posledními dvěma ukazateli. Zatímco u starší generace zemědělců nemá volný čas dosud takový význam, pro mladou generaci znamená důležitou potřebu, zejména maximálně koncentrovaný volný čas v pravidelných intervalech režimu dne, týdne a roku tak, aby jeho náplň bylo možno účelně plánovat a realizovat.

Významným zdrojem spotřeby mimopracovního času, použitelného jako volný čas, je úroveň občanské vybavenosti venkovských obcí a rozvoje služeb. Na rozsahu a kvalitě jejich fungování závisí, jakou část mimopracovního času musí lidé věnovat na domácí práce a jiné potřeby tohoto druhu. V tomto směru je třeba postupně odstraňovat zaostávání za možnostmi městské populace. Zvláštní místo zde má společné stravování, které může výrazně zkrátit čas žen věnovaný domácím pracím ve prospěch jejich volného času.

Celkově je možné konstatovat, že řadou komplexních opatření se postupně snižuje rozsah i podíl času zemědělského obyvatelstva, strávený pracovní činností, na společenský průměr. Zavedením řady technických i organizačních inovací do výroby se podařilo u převážné většiny prací zkrátit pracovní dobu na úroveň určenou zákoníkem práce. Zároveň se podařilo dosáhnout větší koncentrace souvislého celodenního volna a zajistit pracovníkům v zemědělství možnost čerpání společensky průměrné délky dovolené na zotavenou. V souvislosti s dosažením těchto podmínek se daří, zvláště u mladší generace, vést pracovníky k plnému využití volného času.

VÝZNAM PRÁCE V ŽIVOTNÍM ZPŮSOBU

Sama pracovní činnost, čas strávený v práci, je vrcholně důležitou sférou života a životního způsobu. Jde o to, aby v samotné práci pracovníci v maximální možné míře realizovali své schopnosti a zájmy. Do popředí vystupuje vlastní charakter vykonávané práce, podmínky práce a pracovní prostředí. Tuto pracovní sféru svého života si pracovníci v zemědělství stále více uvědomují.

Vědeckotechnický rozvoj v zemědělství v uplynulém desetiletí pozvolna odstraňuje rozdíly mezi prací v zemědělství a v průmyslu. Přesto však v průměru v zemědělství zatím převládá práce středně mechanizovaná. Práce s vyšší úrovní mechanizace se týká pouze menší části pracovníků a soustřeďuje se pouze na některé profese (traktoristy, kombajnéry, řidiče, pracovníky v dílnách), zatímco úroveň mechanizovanosti a technizovanosti práce ostatních pracovníků je zatím nižší než v jiných odvětvích národního hospodářství.

Práce v dělnických povoláních je pocítována většinou jako rozmanitá, umožňující uplatnit znalosti a schopnosti. Málo jsou pocítovány ty charakteristiky práce, které běžně doprovázely proces industrializace v průmyslu, jako nervově vyčerpávající, jednostranná a nezajímavá. Silně jsou naopak v zemědělské práci zastoupeny charakteristiky důležité z hlediska seberealizace — rozmanitá, odpovědná, umožňující uplatnit znalosti a schopnosti a rozhodovat o pracovním postupu. Celkově příznivější charakter práce mají muži, především mladší, v profesích náročných na kvalifikaci a pracujících s moderní technikou (tab. V).

Proces industrializace zemědělství, který se v plné míře rozvíjí již v období výstavby rozvinuté socialistické společnosti umožňuje, aby se

V. Porovnání vybraných charakteristik obsahu práce ve výzkumech VÚEZVŽ v letech 1971, 1976 a 1980 (zastoupení v % dotazovaných). — A comparison of selected characteristics of job specifications, research performed by the Economic Research Institute for Agriculture and Food in 1971, 1976 and 1980 (proportions in % of the inquired persons)

Charakteristiky práce	Výzkum způsobu života 1980				Index zastoupení (I _z)	Pořadí zastoupení	Pracovní podmínky 1976			Socioprofesioní struktura 1971		
	zastoupení						v důsledku VTR je charakteristika			zastoupení v podnicích		
	velké 1	střední 2	malé 3	žádné 4			vyšší	nižší	pořadí změn	tradič- ních	kooperu- jících	pořadí
Mechanizovanost práce	17,3	50,8	33,7	—	—	(9)	41,8		3	37,7	31,7	9
Tělesná namáhavost	32,1	50,0	10,8	6,0	+0,67	2		22,6	7	81,5	78,5	2
Duševní namáhavost	11,3	43,6	33,7	10,2	+0,11	7	28,4	—	5	30,7	31,7	3—5
Rozmanitost	21,3	46,0	24,2	6,8	+0,37	6	—	—	—	76,2	73,8	8
Pracovní tempo	27,1	67,4	3,6	0,5	+0,90	1	49,0	—	2	52,1	52,9	6
Tvořivost	6,7	33,2	38,7	20,1	—0,19	9	—	—	—	—	—	3—5
Zajímavost	15,2	52,3	26,8	4,3	+0,46	4	—	—	—	67,6	72,4	7
Nároky na znalosti	23,0	55,6	17,0	3,0	+0,59	3	—	—	—	74,6	76,3	3—5
Možnost samost. rozhodovat a uplatnit vlastní řešení	12,0	37,4	36,8	12,8	0,00	8	25,8	—	6	56,9	52,6	3—5
Možnost využívat své znalosti a schopnosti	17,9	51,0	23,7	6,5	+0,38	5	29,8	—	4	74,6	76,3	7
Zodpovědnost	—	—	—	—	—	—	51,4	—	1	90,1	90,1	3—5

$$I_z = \frac{(1 + 2) - (3 + 4)}{100}$$

v maximální možné míře dbalo na člověka a jeho rozvoj v samotné práci. Vědeckotechnický rozvoj mění úlohu člověka ve výrobním procesu, jeho postavení, pracovní a životní podmínky a vztahy mezi lidmi. Rozsáhlá koncentrace výroby v socialistickém zemědělství umožňuje pokročilou specializaci a současně si vynucuje hlubokou dělbu práce, jež přináší vedle nesporných výhod i některé nové nároky, zejména pokud jde o kvalifikaci pracovníků.

Probíhající proces koncentrace a specializace zemědělské výroby vyvolává významné změny ve struktuře povolání. Vlivem rozvoje chemie, biologie a energetiky je v zemědělství člověk postupně vyřazován ze sféry bezprostřední výroby, která přechází na člověkem ovládaný přírodně technický proces. V činnosti člověka převládá kontrola, dozor a údržba výrobního zařízení. Mění se i původní obsah kvalifikace: vedle individuálních odborných znalostí a dovedností vystupují stále více do popředí různé tzv. sociální vlastnosti, tj. schopnost adaptovat se jak v technické, tak i v sociální organizaci. Zatímco dříve závisela kvalifikace téměř výlučně na technicko-organizačních podmínkách práce, v současném období stoupá stále více význam sociálních podmínek, charakteru sociálních vztahů v podniku, postoje k práci, k podniku a ke společnosti, ochoty přijmout určené úlohy a podrobit se jim apod.

Bývalý individuálně hospodařící rolník plnil sám všechny základní funkce podniku. Jeho práce byla pestrá, ale málo produktivní. Úloha pracovníka v socialistické zemědělské velkovýrobě se od základu změnila. Specializoval se, protože by nestačil zastávat všechny své bývalé funkce. V zemědělství postupně zanikají některá povolání a vznikají nová, odpovídající požadavkům nové techniky, technologie a organizace práce. Tento proces není a nikdy nebude ukončen. Úspěšný rozvoj společnosti, podniku i jednotlivce bude v budoucnu stále více záviset na schopnostech přizpůsobit se změněným podmínkám. S tím souvisí i schopnost předvídat včas budoucí vývoj a jeho důsledky, hledat pracovníky s novými myšlenkami, s návrhy nových řešení, a zejména schopnost dobré myšlenky prosazovat a co nejdříve realizovat. Úkolem společnosti je takto nadané a schopné lidi vyhledávat, dávat jim příslušné vzdělání a vytvářet pro ně možnost plného uplatnění.

Motivaci pracovníků k práci v zemědělství podporuje především zajištění trvalé vyhovující práce za odměnu podle zásluhy, dále perspektiva rozvoje vlastní osobnosti, zejména možnost zvyšování kvalifikace s nadějí na platový postup, pocit, že nekoná nějakou anonymní činnost, ale že jeho práce je důležitá a odpovědná a že je náležitě oceňována, a konečně uspokojivé vztahy mezi lidmi na pracovišti a práce v dobrých pracovních a životních podmínkách.

Pro organizátory zemědělské výroby tak vznikly nové úkoly, mimo jiné i v oblasti hodnocení zemědělských prací, při jejich klasifikaci, odměňování a při výběru pracovníků k jejich vykonávání. K podpoře motivace k práci přispívá i uplatňování neinvestičních faktorů růstu ve výrobě, především racionalizace pracovních procesů, zvyšování kulturnosti práce, úprava pracovních režimů, vztah mezi lidmi na pracovišti a zlepšování celkových životních podmínek. Tím vším se postupně prosazuje jedna ze základních kvalit socialistického životního způsobu — postupná přeměna práce z životní nutnosti v životní potřebu.

Literatura

KRŮČEK, Z. a kol.: Rozvoj socialistického způsobu života pracovníků v zemědělství. [Závěrečné zprávy]. Praha, VÚEZVŽ 1981-1983.

KRŮČEK, Z. — ŠÍMA, J.: Sociálně ekonomický rozvoj vesnice při výstavbě rozvinuté socialistické společnosti. Praha, Horizont 1982.

Vybrané otázky způsobu života pracovníků v socialistickém zemědělství. Sborník referátů ze semináře Československé sociologické společnosti při ČSAV. Alšovice 1983.

Došlo dne 27. 7. 1983

КРУЧЕК, З. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага): Формирование быта работников социалистического сельского хозяйства. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 20, 1984 (1) : 1-12.

Формирование социалистического быта имеет сравнительно недолгую историю, в связи с чем полученные данные не образуют цельной системы. С точки зрения современной жизни и будущих перспектив важно постепенное развитие работников сельского хозяйства как всесторонне развитых личностей с неустанно расширяющимся простором для самореализации. Одну из решающих ролей играет постепенное преодоление различий между трудом в сельском хозяйстве и в промышленности и различий между физическим и умственным трудом. Постепенно меняются соотношения времени, уделяемого труду только для заработка, в пользу трудовой активности, способствующей развитию способностей и интересов людей как личностей.

быт; деревня; сельское хозяйство; труд; свободное время; жизненный ритм

KRŮČEK, Z. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha): *The Life Style Formation of Workers in Socialist Agriculture*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 20, 1984 (1) : 1-12.

The history of socialist life style formation is rather short, and therefore no integral system incorporating the obtained findings has yet been created. From the viewpoint of the current life and prospects, a gradual development of workers in agriculture as versatile personalities with continuously expanding self-realisation is of importance. One of the decisive roles is played by the gradual abolishment of differences between the work in agriculture and industry, as well as between manual labour and brainwork. The time relations devoted to the work activities aimed at pecuniary effect only have been changing gradually in favour of the activities developing the abilities and interests of people as personalities.

life style; country; agriculture; labour; leisure time; life rhythm

Adresa autora:

Ing. Zdeněk Krůček, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1
